

लोकसत्ता

लोकसत्ता

लोकसत्ता करा

SCRATCH

पुस्तक व पुस्तकालय

प्राइझ करा केंद्र

रविवार, ९ मार्च २००३

दूरध्वनी:

नांव:

पत्ता:

विवार, ९ मार्च २००३

संस्कृती आणि साहित्यविषयक पाक्षिक पुरवणी

छाया : भीमवास फाळे

सुप्रसिद्ध खगोलशास्त्रज्ञ जयंत नारळीकर यांना १२ मार्च रोजी 'यशवंतराव चव्हाण राष्ट्रीय पुरस्कार-२००२' प्रदान करण्यात येणार आहे. त्यानिमित्ताने...

जीवनाच्या प्रत्येक टप्प्यात योग्य वेळी, योग्य व्यक्ती सहकारी आणि मार्गदर्शक म्हणून मिळत गेल्यामुळेच आजवरचा प्रवास 'स्वान्तःसुखाय' असला, तरी खूपच समाधानाचा झाला.

मला आठवतं, बनारस विद्यापीठाच्या बी.एस्सी.च्या परीक्षेत पहिला क्रमांक मिळाल्यानंतर मी जेव्हा केंब्रिज विद्यापीठात पुढच्या शिक्षणासाठी जायचं ठरवलं, तेव्हा आधी तिथे जाऊन आलेल्या काही जणांनी मला बजावलं होतं की, इथं पहिला नंबर मिळाला म्हणून तू निर्धास्त राहू नकोस. डेड विकेटवर खेळायची सवय झालेल्याला बाऊन्सर विकेटवर खेळायला लावलं तर काय होतं, हे तुला कळेल. हे ऐकल्यानंतर मीही तयारीनं केंब्रिजमध्ये दाखल झालो. बरेच परिश्रम करायला लागले. बरोबर शिकत असलेल्या अन्य भारतीय विद्यार्थ्यांना भारतात वरचा क्रमांक मिळाला होता. तरी तिथं फारशी चांगली कामगिरी करता येत नसल्याचंही पाहात होतो. माझे वडील व मामा वसंतराव हुजूरबाजार इंग्लंडला जाऊन आलेले. त्यांनी खूप धीर दिला.

माझे वडील गणिताचे प्राध्यापक आणि आई संस्कृतची अभ्यासक, त्यामुळे मला या दोन्ही विषयांची आवड. पुढे केंब्रिजनं माझ्या जीवनात फ्रेड हॉईल यांना आणलं. वडिलां-बरोबर त्यांचा माझ्यावर खूपच प्रभाव पडला. त्यांच्याबरोबर काम करताना खूप काही शिकायला मिळालं. आयुष्यात जे करायचं

त्यासाठी पुरेसा वेळ द्यायला हवा. त्यात सर्जनशील आनंद मिळायला हवा, हे त्यांचं जीवनाविषयीचं तत्त्वज्ञान मीही माझ्या आयुष्यात तंतोतंत पाळलं. त्यामळे जे काही करता आलं, त्यात मला स्वतःचा खूप आनंद मिळाला. लोकांना बरंच काही देता आलं, याचं समाधानही मिळालं. १९५७ ते ६२ या माझ्या केंब्रिजच्या वास्तव्यात फ्रेड हॉईल यांच्याबरोबर मी सादर केलेला 'कॉर्पोरल थिअरी ऑफ ग्रॅव्हिटी' हा सिद्धान्त जगन्मान्य झाला.

मला 'इंडियन कौन्सिल फॉर कल्चरल रिलेशन्स' या संस्थेनं भारतात येण्याचं निमंत्रण दिलं आणि ठिकठिकाणी व्याख्याने आयोजित केली. प्रत्येक ठिकाणी माझं झालेलं स्वागत इतकं प्रचंड होतं, की मी त्याची कधी कल्पनाही केलेली नव्हती. अनेक ठिकाणी तर माझ्या व्याख्यानांसाठी एन वेळी स्थळ बदलावं लागलं. खरं तर या अनपेक्षित स्वागतानं मी बावरून गेलो. माझ्या मामांनी मला धीर दिला आणि सांगितलं की, विज्ञान-बद्दल जर एवढं कुतूहल असेल, तर तू भाषण देताना त्याचा स्तर लोकांना कळेल असा ठेव. तेव्हा त्यावेळेचे पंतप्रधान लालबहादूर शास्त्री यांना मी भेटलो होतो. 'तुम्हाला जेव्हा भारतात यायची इच्छा होईल, तेव्हा सरकार सर्व सहकार्य देईल', असं आश्वासन त्यांनी दिलं. पुढे ७२ साली मी इथं परत यायचं ठरवलं, तेव्हा त्यावेळेच्या पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांना पाठवलेल्या पत्रात

मनोगत

शास्त्रीजींच्या भेटीचा हवाला दिला. त्यांनी माझं आनंदानं स्वागत केलं.

वडिलांच्या प्रभावामुळे असेल कदाचित, पण मला संशोधन-अध्यापन अशा दोन्ही गोष्टीं तर आहो. त्यावेळी भारतातील विद्यापीठांची अवस्था फार चांगली नव्हती, म्हणून मी टाटा इन्स्टिट्यूटमध्ये दाखल झालो. पुण्यात 'आयुका' सुरू करताना मी संचालकपद स्वीकारू नये, कारण मला व्यवस्थापकीय जबाबदारीत अडकून पडावं लागेल आणि संशोधन-अध्यापनासाठी पुरेसा वेळ देता येणार नाही, असं अनेकांना वाटलं. पण मी केवळ वीस ते पंचवीस टक्केच वेळ त्यासाठी देतो. बाकीच्या वेळी माझ्या कामात गर्क राहण्यातच मला जास्त आनंद मिळतो. १९६५ मध्ये पुणे विद्यापीठातल्या फिजिक्स विभागातील एका दुर्बिणीचं उदघाटन माझ्या हस्ते झालं. तेव्हा 'नारळीकरांनी अधिक चांगल्या कामात आपला वेळ व्यतीत करावा', अशी टीका झाली. ते मलाही पटलं. सभ्य-समारंभासाठी जायचं नाही, असं मी ठरवून टाकलं आहे.

ज्या मार्गानं बरेचसे जातात त्या मार्गानं आपण न जाता वेगळा मार्ग निवडायचा हा

संस्कार माझ्यावर फ्रेड हॉईल यांच्यामुळे झाला. हॉईल अमेरिकेत जाणार, अशी चर्चा तेव्हा जोरात होती. त्यांना कुणी विचारू धजत नव्हतं. एक दिवस मलाच कुणीतरी विचारलं की, 'अमेरिकेला कधी जाणार?' मी म्हटलं, 'मी काही अमेरिकेला जाणार नाही.' माझ्या या उत्तरात हॉईल यांच्याबद्दलच्या चर्चेचे उत्तर होतं, हे मला नंतर कळलं.

बहुजनमान्य विषय मी संशोधनासाठी निवडले असतं, तर कदाचित मला अधिक सन्मान मिळालेही असते कदाचित. पण मला त्याबद्दल कधीच दुःख झालं नाही. केंब्रिज-मध्ये असताना माझ्या शेजारच्या खोलीत जगविख्यात लेखक ई. एम्. फॉस्टर राहात असत. मी तेव्हा २८ वर्षांचा होतो, ते ८४ वर्षांचे. ते माझ्याशी खूप गप्पा मारायचे. विज्ञानातील शंका विचारायचे. आयुष्याकडे बघण्याची त्यांची दृष्टी त्याही वयात कृतार्थतेची होती. माझ्यावर तो संस्कार झाला. त्यामुळे मी समाधानी राहू शकतो.

या समाधानात इतरांना सहभागी करून घेण्याच्या इच्छेपोटी मी लेखनालाही सुरुवात केली. मराठी विज्ञान परिषदेच्या एका विज्ञानरंजन कथास्पर्धेत मी नारायण विनायक जगताप (नाविज म्हणजे माझ्या नावाच्या उलट 'जविना') या टोपण नावाने भाग घेतला. त्यात मला पहिला क्रमांक मिळाला. मग लेखन सुरू राहिलं. त्याला आणखीही एक कारण होतं. कॉनन डायलसारख्या विख्यात लेखकाची शैली

उचलून मी कथा लिहिल्या तेव्हा अनेकांनी त्या अनुवादित आहेत का, असं जेव्हा विचारलं, तेव्हा मला कथा चोरल्याचा आरोपसुद्धा धन्यता देणारा वाटला. विज्ञान प्रसार हे माझं नेहमीचं ध्येय राहिलं आहे. त्यासाठी काहीही करणं हा माझ्या आनंदाचा भाग असतो. जवळ जरा अधिक पैसे असतील तर पुस्तकं विकत घ्यावीत, हा वडिलांचा संस्कार मला आजही उपयोगी पडतो.

भारतीय शास्त्रीय संगीत, नाट्यसंगीत, पाश्चात्य अभिजात संगीत मला आवडतं. माझे वडील परदेशात गेले, तेव्हा ग्वाल्हेर घराण्याचे ज्येष्ठ गायक पंडित नारायणराव व्यास यांनी त्यांच्या सन्मानार्थ मैफल आयोजित केली होती. जेव्हा मी जायचं ठरलं, तेव्हा नारायणरावांचे चिरंजीव विद्याधर यांची मैफल आयोजित करण्यात आली होती.

विनोद हा तर माझ्या अत्यंत आवडीचा विषय. पी.जी. वूडहाऊस, हिंदीतील बेदब बनारसी, मराठीतले चि.वि. जोशी, अत्रे, पु.ल. अशा लेखकांच्या पुस्तकांची मी पारायणं केली आहेत. प्रवासातही माझ्या-जवळ असं एखादं पुस्तक हमखास असतंच. आता जे काही करतो आहे, ते समाधान देणारं आहे. त्यामुळे तेच करत राहणं, मी अधिक पसंत करीन.